

IVO PRANJKOVIĆ

NEZAOBILAZAN PRILOG PROUČAVANJU
POVIJESTI STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE
I HRVATSKOG JEZIKOSLOVLJA

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskog književnog jezika*
(Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola
i njihovih izvora), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978.

Nedavno se u izdanju *Sveučilišne naklade Liber* pojavila omašna knjiga (630 stranica velikog formata) prof. dra Zlatka Vincea pod naslovom »Putovima hrvatskoga književnog jezika« (Zagreb 1978).

Knjiga sadrži veći dio za ovu priliku posebno dotjeranih i kronološki poredanih autorovih članaka i studija koje već čitav niz godina objavljuje u slavističkim i drugim publikacijama.

Riječ je o autoru koji se gotovo isključivo posvetio jednom još uvijek nedovoljno istraženom (a donekadno sasvim zanemarivanom) području za koje bismo mogli reći da je na svoj način interdisciplinarno. Nalazi se, naime, negdje između jezikoslovlja i kulturne povijesti a običava se imenovati »vanjskom« poviješću hrvatskog (književnog) jezika (za razliku od »unutarnje« koja se bavi strukturnim promjenama jezičnoga sustava).

Prof. Vince već tridesetak godina neumorno radi na osvjetljavanju vrlo složenih i često proturječnih zbivanja koja su prethodila ili pratila stvaranje, unificiranje i konsolidiranje današnjeg standardnog hrvatskog jezika. Dovoljno je, na primjer, spomenuti podatak da Radoslav Katičić u svom izvrsnom sintetskom prikazu problematike vezane za nastajanje i funkcioniranje suvremenog standarda (vidi literaturu uz članak *Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog standarda hrvatskoga ili srpskoga*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole II, Zagreb, 1974) navodi čak 27 Vinceovih bibliografskih jedinica.

Kako knjiga obuhvaća vrlo široko razdoblje: od prvih pisanih spomenika do pobjede tzv. hrvatskih vukovaca, tj. do konstituiranja standardnog idioma kakvim se, više-manje, i danas služimo, možemo se zapitati zašto joj naslov nije pretenciozniji (npr. povijest hrvatskog književnog jezika, povijest standardne novoštokavštine ili sl).

Glavni je razlog, bez sumnje, u činjenici što su pojedine faze razvoja hrvatskog književnog jezika obrađene sasvim neujednačeno. Tako je razdoblje od Bašćanske ploče do 15. stoljeća »smješteno« na samo nekoliko stranica, a sasvim su sažeto obrađena i tri naredna stoljeća. Više je pažnje posvećeno 18. stoljeću (koje u novijim jezikoslovno-povijesnim radovima zauzima sve značajnije mjesto). Cjelokupno razdoblje od prvih pisanih spomenika do 19. stoljeća obrađeno je zapravo na samo stotinjak stranica, i to tako da u tom dijelu knjige i nema Vinceovih samostalnih istraživanja. On se uglavnom u tom dijelu koristi radovima drugih proučavatelja starijih razdoblja (Hercigonja, Štefanić, Kombol, Vončina, Brozović, Katičić) i ukratko komentira rezultate do kojih su oni došli.

Pravo je područje Vinceova znanstvenog interesa zapravo 19. stoljeće, i to od »osvita hrvatskog narodnog preporoda« do sedamdesetih godina. Glavna se pažnja posvećuje razmatranju temeljnih postavki pojedinih filoloških škola u tom stoljeću (Zagrebačke, Riječke, Karadžičeve, Zadarskog jezično-kulturnog kruga) i jezikoslovnih, pravopisnih, ideoloških, nacionalnih, političkih i drugih rasprava među pojedinim školama i među pojedinim predstavnicima tih škola. Stoga podnaslov knjige — *Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora* — prilično precizno imenuje ono o čemu se u njoj govori.

Spomenuto ukratko obrađeno razdoblje od prvih pisanih spomenika do 19. stoljeća nije međutim nikakav balast niti kviri fizionomiju knjige, nego, naprotiv, čini prijeko potreban povijesni kontekst i postupno nas uvodi u problematiku predilirskih, ilirskih i postilirskih burnih događaja.

Svim pitanjima kojima se u knjizi bavi (a njih je doista mnoštvo) pristupa Vince trezveno i smireno respektirajući sve okolnosti koje su bile ili mogle biti relevantne za pojedine ideje, događaje i sukobe.

Navodi obilje podataka te izvorno grafijski i ortografijski prezentiranih citata (koji su najčešće vrlo ilustrativni, a nerijetko i novootkriveni; tek bi se za nekolicinu moglo reći da su i preopširni) i na taj način uspješno rekonstruira atmosferu vremena o kojem govori. Dosljedno izbjegava krupne riječi, patetična repliciranja i dalekosežne zaključke omogućavajući na taj način čitateljima da sami prosuđuju i zaključuju.

Osobito impresionira njegova obzirnost i stalni napor da uspostavi što jednostavniju »komunikaciju« s jezično-kulturnim djelatnicima onoga vremena uključujući i one s najneobičnijim stavovima i naravima. Nastoji nam približiti i osvijetliti sve ono što je moglo utjecati na formiranje pojedinih stavova ma kako oni bili, osobito danas, neprihvatljivi pa i teško shvatljivi (Kurelčevo panslavizmom nadahnuto arhaiziranje, Šulekova česta pretjerivanja u posuđivanju i neologiziranju, Veberova tvrdoglava vjernost načelima Zagrebačke filološke škole i onda kad su ta načela već postala anakronična, Karadžičevo zastranjivanje u odnosu

na nacionalna pitanja, Jagićev put od strasnog zagovornika koncepcija Zagrebačke filološke škole do jednog od strožih njezinih kritičara, Starčevićovo teško shvatljivo opredjeljenje za ekavicu itd).

Vinceova je knjiga najvećim dijelom satkana od detalja kojima se autor svjesno predaje »znajući da detalj, ispravno shvaćen i osvijetljen, najdalje vodi« (Radoslav Katičić u predgovoru knjizi). Stoga ova knjiga nije priručnik, osobito nije normativni priručnik koji bismo mogli konzultirati u rješavanju kakvih svojih standardnojezičnih nedoumica. Ali strpljivu i ozbiljnu čitatelju ona će biti pouzdan vodič kompleksnim putovima standardizacije hrvatskog jezika. Osim toga, pomoći će mu da proširi i upotpuni svoju sliku o povijesnom aspektu odnosa drugih idioma na svim sociolingvističkim razinama prema njima pripadajućem standardnom idiomu.

Pomno izabranim i komponiranim detaljima, koji prenose više obavijesti od bilo kakvih »zaokruženih« sudova, Vince oživljava jezikoslovno-pravopisnu, ideološku, nacionalnu i političku atmosferu minulih vremena, osobito onog vremena koje je u mnogo čemu obilježila »završna etapa hrvatske jezične unifikacije« (vidi članak Dalibora Brozovića *O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije*, »Radovi« Instituta za hrvatsku povijest, III/1973), te čitalac može još jedanput s raznih aspekata preispitati vrijednost i opravdanost izbora koji je u toj etapi definitivno učinjen.

No takva koncepcija knjige krije u sebi i nezanemarive opasnosti po čitatelje. Tako, na primjer, postoji prilično primamljiva mogućnost da se čitatelj veže za pojedine detalje i shvati ih kao anegdote. Bude li tako, knjiga će u cjelini biti krivo shvaćena i primljena jer se neće moći sagledati funkcija odjelitih detalja u prikazivanju slojevitih povijesnih i drugih zbivanja.

To se posebno odnosi na nacionalni aspekt kojemu je, po mojemu mišljenju opravdano, dato jedno od primarnih mjesta. Kažem opravdano zato što je uporedo s jezičnom standardizacijom i unifikacijom, i neodvojivo od njih, tekao i proces buđenja nacionalne svijesti pa i konstituiranja nacija u današnjem smislu te riječi.

Ako koji čitalac bude tražio u ovoj knjizi novih podataka i »dokaza« o postojanju međunacionalnih nesuglasnosti, pa i netrpeljivosti, naći će ih, ali je takvome bolje da ovu knjigu i ne uzima u ruke jer se neće njome adekvatno okoristiti. Možda se čak može reći da bi knjiga u tom smislu mogla biti i štetna, ali nema valjda ničega, ma kako plemenito i dobronamjerno bilo, a da ne bi moglo biti i zloupotrijebljeno.

O međunacionalnim, katkad vrlo žučnim pa i neukusnim »prepućavanjima« Vince govori otvoreno, ali i mirno, bez navijačke strasti i patetike, a spominje ih zato što se dobar dio jezikoslovno-pravopisnih teza i antiteza ne bi bez njih mogao pravilno razumjeti. Bilo bi stoga, po mojem mišljenju, krajnje neumjesno pripisivati autoru nešto poput tendencije oživljavanja međunacionalnih sporova, iako vjerujem da će biti i onih koji će baš to u knjizi tražiti.

Osim spomenutih kvaliteta, Vinceova knjiga *Putovima hrvatskoga književnog jezika* sadrži i svojevrstan, relativno opširan bibliografski prikaz većine značajnijih gramatičkih, leksikografskih i pravopisnih djela te istaknutijih prevodilačkih pothvata minulih stoljeća u Hrvatskoj (to se posebno odnosi na djela koja su nastala u 19. stoljeću). Takav je prikaz vrlo koristan ne samo zato što su se osnovni podaci o tim djelima i o glavnim značajkama tih djela našli na jednom mjestu i što je već to određena revalorizacija naše jezikoslovne i uopće kulturne baštine, nego posebno zato što će čitatelj na taj način dobiti još jedan poticaj da zaviri u neka djela iz te bogate ostavštine koja je dobrim dijelom nepravedno zapostavljena.

Ono što možemo u strogom smislu smatrati Vinceovim originalnim prinosima proučavanju povijesti hrvatskog književnog jezika i drugih supstandardnih idioma jesu poglavlja koja se odnose na Riječku filološku školu i Zadarski jezično-kulturni krug (iako je u knjigu ušao samo dio njegovih istraživanja s tog područja), a posebno na glavne predstavnike tih škola: Frana Kurelca (Vince je doktorirao tezom *Značenje Frana Kurelca kao jezikoslovca*, vidi »Rasprave« Instituta za jezik I, Zagreb, 1968) i Antu Kuzmanića.

Naime, dok se o ideološkim osnovama, uspjesima i promašajima Zagrebačke filološke škole i njezinih predstavnika relativno dosta pisalo (treba svakako posebno spomenuti radove prof. Ljudevita Jonkea), ove su dvije škole, kojih su glavni predstavnici ostali do kraja nepomirljivi prema vladajućim koncepcijama zagrebačkih »ahavaca«, smatrane marginalnima i bile sasvim zapostavljene u jezikoslovnopovijesnim istraživanjima. Osim toga, kad se prije Vinceovih istraživanja i govorilo o djelatnosti Kurelca i Kuzmanića, bili su prikazivani kao tvrdoglavi osobenjaci opterećeni kompleksom provincije i zavišću prema Ljudevitu Gaju i njegovim sljedbenicima. Vince nam ih je međutim približio kao ljude koji su iskreno sljedili određene stavove i borili se za njih iz uvjerenja. Kušao je također temeljito istražiti i ideološke i znanstvene izvore takvih stavova, iako ne prešućuje da su oni uglavnom bili neprihvatljivi i da ni u ono vrijeme nisu imali izgleda na uspjeh. Pri tome se Vince služi i njihovom, većim dijelom nepoznatom korespondencijom.

U tim je istraživanjima, pored ostaloga, sadržana i pomna analiza onih alternativa koje su eventualno konkurirale izboru ijekavske novoštokavštine za osnovu hrvatskog standardnog jezika.

Smatrajući to posebno važnim, mislim da je korisno još jedanput istaći kako se u Vinceovoj knjizi ne prati samo proces stvaranja »konkretnog idioma zasnovanog na eksplicitnoj normi« (Radoslav Katičić u predgovoru knjizi), tj. standardnog jezika nego i odnos drugih, supstandardnih, konkretnih i nekonkretnih idioma (organskih govora, dijalekata i sl.) prema standardnom idiomu koji zajedno s njima čini nacionalni jezik. (Mislim inače da bi distinkcija između standardnog i nacionalnog jezika, za koju se zalaže profesor Katičić, mogla rasvijetliti i ukloniti mnoge nesporazume u našim sociolingvističkim istraživanjima.)

Knjiga prof. dra Zlatka Vincea bit će, bez sumnje, i poticaj drugim istraživačima da problemima o kojima se u njoj raspravlja priđu s drugih aspekata.

Tako bi, na primjer, bilo krajnje vrijeme da se mnoga djela naših starijih jezikoslovaca (Bartula Kašića, Šime Starčevića, Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Adolfa Vebera Tkalčevića, Ivana Belostenca, Fausta Vrančića, A. Della Belle, Božidara Petranovića, Bogoslava Šuleka i drugih monografski obrade i znanstveno (pre)vrednuju kako bi dobila zaslužen mjesto u povijesti našeg jezikoslovstva. U nekim se od tih djela može naići na vrlo zanimljiva terminološka rješenja i razgraničenja, na potpune i iscrpne opise nekih gramatičkih zakonitosti, a i na teorijske postavke koje su katkad u skladu i sa suvremenim strukturalističkim koncepcijama ili u ponečemu anticipiraju suvremeno jezikoslovlje.

Nakon ovoga što je rečeno mislim da se može zaključiti kako radovi prof. dra Zlatka Vincea pomno sistematizirani, dotjerani i povezani u cjelovitu knjigu pod naslovom *Putovima hrvatskoga književnog jezika* predstavljaju vrijedan i nezaobilazan prilog proučavanju povijesti hrvatskog standardnog jezika i standardne novoštokavštine uopće, a i povijesti hrvatskog jezikoslovlja.

Treba tome dodati da je knjiga besprijekorno tehnički uređena, da obiluje ilustracijama te da praktički nema pravopisnih ni tiskarskih pogrešaka (za to je uz autora najzaslužniji, bez sumnje, vrsni korektor Branko Erdeljac).

Šteta je samo što nije i cijenom dostupnija.